

УДК 7.012:745

Альона ЛЕБЕДЄВА

«НАРОДНИЙ ДИЗАЙН»: ПОНЯТТЯ, ЩО НЕ СТАЛО ТЕРМІНОМ

Досліджується сучасне застосування названого поняття. Воно вперше з'явилося в радянських фахових журналах із мистецтва (1960-ті рр.) на означення неорнаментованих зразків народного мистецтва, де домінувала практична функція. Проте в наші дні це словосполучення у засобах масової інформації змінило своє значення на зовсім протилежне — сучасна стилізація у традиційній манері.

Ключові слова: декор, дизайн, етнонапрями в моді, народне мистецтво, народний дизайн, «роблення», стилізація, традиційні промисли.

© А. ЛЕБЕДЄВА, 2018

Невдовзі після появи у вітчизняному вжитку терміна «дизайн» (1960-ті роки), з легкої руки журналу «Декоративное искусство СССР» з'явилося й похідне від нього словосполучення — «народний дизайн». Його почали застосовувати до тих зразків ужиткової творчості, де переважала функція й майже не було додаткового декору. Це, зокрема, виразні конструктивні деталі традиційного житла, знаряддя праці, транспортні засоби, неорнаментований посуд і тому подібне.

В той час така новація сприймалася доволі логічно, бо згадані предмети народної творчості мистецтвом не вважалися та перебували в полі зору не мистецтвознавців, а етнографів, істориків техніки. На початку ХХІ ст. створилася протилежна ситуація, коли сотні тисяч ресурсів на просторах різномовної світової мережі називають «народним дизайном» якраз вироби, переважно стилізовані й орнаментовані. Тобто — вдавані. Щось суголосне «кантрі», «етно», «прованс», «скандинавському» та подібним напрямам у моді й інтер'єрі.

Один тільки пошуковий ресурс «Google» надає понад 800 тисяч результатів на запит «народний дизайн» українською мовою, понад 900 тисяч — російською, понад 13 мільйонів — англійською (Folk Design, а просто Design — 9.490.000.000 результатів). Значно скромніші цифри польськомовного сегмента. Можливо, причиною є кілька варіантів написання: Design Ludowy — 370 тисяч, Dizajn Ludowy — 28 тисяч, а на неоангліцизм Folkowy Design припадає 9 тисяч результатів. Знаменно, що Вікіпедія жодною з названих мов не містить статті «народний дизайн». І це, напевно, через надто широку полісемантичність даного словосполучення.

Навіть за повторюваності значної кількості результатів, і при тому, що деякі з них аж ніяк не стосуються дизайну, тим більше народного, все одно масив інформації виглядає неозорим і невичерпним. Однак його легко можна розподілити на кілька основних груп і переконатись у всеосяжності та хиткості спонтанно самопроголошеного поняття «народний дизайн». Отже, до нього відносять:

1) Ресурси, що висвітлюють традиційне народне мистецтво й архітектуру всіх періодів, а також відповідну літературу, етнічні фестивалі, виставки, конференції тощо;

2) Популяризація (й активізація) самодіяльної художньої й технічної творчості, зокрема під гаслом «Роби це сам» (do it yourself);

3) Традиційні мотиви в роботах сучасних дизайнерів усіх спеціальностей, аж до проектування спортивної форми й оздоблення транспортних засобів, і навіть оформлення страв у етностилі — «народний фуд-дизайн»;

4) Публіцистичні візіонерські матеріали про «етнічні первні» в дизайні, репрезентація національно спрямованої творчості дизайнерів;

5) Реклама громадських або творчих об'єднань, готелів, ресторанів, інших комерційних закладів, які надають послуги та користуються назвами, де поєднуються слова, похідні від *народу* й *дизайну*.

6) Реклама дизайнерської продукції, призначеної для масового (народного) споживання.

Все це тільки підтверджує реальність існування фіктивного поняття та ще не означає його дійсність. Тобто, це кількісне розширення, засвідчене невичерпною кількістю суперечливої фактичної інформації, відомостей, які не здатні впровадитись у дієву практику. Вони будуть репродукуватися, самовідтворюватися, розповсюджуватись, як метастази та, згодом, підлягати систематизації «за родами та видами».

Але фікція можлива також у смислі «фіктивної функції» — це, навпаки, самозамкнутий простір, орієнтований на річ, як фетиш і, відповідно, породжуючи її в якості «об'єкту бажання». Тут, якщо функція — це існування, мислиме нами в дії, то це — бездіяльне існування, що стверджує свою значимість у «системі речей» [6, с. 46], вдаючи, приймаючи подобу чогось іншого. Фікцію можна розглядати як необхідний момент проектування — до практичного втілення, як проміжну ланку між задумом і його здійсненням. Слід також вирізнити «реальну фікцію», яка збувається, свідомо випереджуючи час.

Певна річ, експансія словосполучень із «дизайном» зумовлена безприкладним поширенням у сучасному світі англійської мови. До того ж «Design» англійською має десятки значень. Основними з них Оксфордський словник [3] подає «рисунок або начерк, за якими щось має бути зроблене»; «впорядкування» (the general arrangement of the different parts of something that is made, such as a building, book, machine, etc.). Серед інших визначень є *гадати, задумувати, замислювати, призначати; планувати, проектувати, конструювати; зображувати, окреслювати, рисувати...* З іменників — *ескіз, кліше, візерунок, модель, розрахунок; добрий на-*

мір і злочинний умисел, а книжку М.Р. Селівачова «Народні візерунки України» видали в Австралії під назвою «Folk Designs of Ukraine» [5].

Річ у дизайні ототожнює себе з предетом поклоніння, а для цього він має вселяти відчуття, проте, навіть при його реальному втіленні, яке зробило дизайн «об'єктом бажання», відчуття примарне — власної необхідності. Наприклад, тоді, коли робиться наголос на унікальності, застосуванні «природних матеріалів, які не завдають шкоди довкіллю», поява «екологічного дизайну» — це така ж «спокуса смислом», ніби речі зможуть бути безпечними та не залишати слідів. А значить, раціоналізувати глобальну катастрофу таким чином, аби будь-яка подія могла мати вигляд циклу. Безперервного циклу вирішення проблеми. Це прагнення надати всьому, що відбувається, прагматичного значення. Нівелювання якісної оцінки. Із катастрофи будуть видобувати користь, наче все, що стається, мало статись, наче все тримається визначеного, незворотнього порядку. Тобто, все знайде виправдання у «користі». Так само можна описати і «народний дизайн» — як підміна праці, ілюзія дії, штучно наближеної до сукупної праці позірною приналежністю до народного промислу.

Підкреслимо ще раз: англійською мовою *Design* — надзвичайно широке поняття, що фактично стає синонімом «*Art'y*», й межа між ними не маркована. Наприклад, основна експозиція та тимчасові виставки в нью-йоркському Museum of Arts and Design показують інколи речі, виконані спонтанно, без усякого проекту (<http://madmuseum.org/>). Так само і Національний музей дизайну Купер-Хьюїтт у Нью-Йорку експонує найрізноманітніші пам'ятки декоративного мистецтва, художнього ремесла та промисловості, побутові речі, виконані від античності до наших днів (www.cooperhewitt.org). Отже, на відміну від української мови, *Design* англійською — швидше широке *поняття*, ніж обумовлений *термін*. Але це, незалежно від мови, породжує свавілля в уявленнях і про межі дизайну, і його практику.

Показово, що сайти солідних закладів і музейних установ уникають стійкого словосполучення «народний дизайн», віддаючи перевагу дещо зміненим варіантам, які ближче до *ймення*, ніж *поняття*, чи тим більше — до *терміна*. Наприклад, готель Folk & Design у польському місті Закопане, виставка «Дизайн и традиция архаичной формы» у Всеро-

сійському музеї декоративного мистецтва в Москві, міжнародна дизайнерська група «Designfolk» із адресою в ірландському Дубліні, чи аналогічна «Folk» — у Новому Південному Уельсі, Австралія.

Цікаво, що напрям «Folk» у проектах першої зі згаданих студій — то переважно використання природних матеріалів, простих меблевих конструкцій і по-сучасному трактовані знаки традиційної орнаментики, без натяку на пряме цитування. В другому випадку теж маємо наполегливу тенденцію відмови від пластиків (особливо — пластикових мішечків, які вже кілька років як вийшли з моди на Британських островах). У дотепно сформульованій ідеології австралійського «Folk'у» наголошено на простоті та доцільності (purposeful), як наслідку ретельного дослідження, що передує власне проектуванню, при якому замовнику ставиться максимальна кількість запитань, аби найповніше врахувати його потреби та вибрати найкращий із можливих варіантів рішення. Проте, традиційного декору, хай і переосмисленого, в роботах австралійського «Folk'у» ми не помітили.

Приклади обігравання подібних англомовних найменувань подеколи несподівані. Якщо з усілякими етнодизайнами все зрозуміло, так само як і з www.wearyfolk.com (вбрання), <https://flowerfolkdesign.com> (квітчання), <https://folkbuilt.com> (товари для нового дому) чи www.noblefolkdesign.com (благородний народний дизайн), то варіант www.embirddesign.com змушує прочитати повністю дрібний текст, і переконатися, що [embirddesign](http://www.embirddesign.com) — специфічний мікс пташки (bird) і вишивки (embroidery). Подібні словосполучення тільки засвідчують обмеженість уяви репродуктивною функцією, якій властиве формальне зіставлення елементів, на кшталт аплікації, частини якої з'єднані між собою попередньою домовленістю між автором та глядачем — негласним правилом, за яким має здійснюватись сприйняття.

Так само несподівано довідуємося про міжнародну конференцію 2009 року в китайському місті Веньчжоу під назвою «Дослідження дизайну та стратегії розвитку в індустрії традиційної народної культури». Незвичне для нас поєднання ключових слів, чи не так? Актуальність форуму, на думку організаторів, зумовлена слабким розвитком у Китаї тієї самої індустрії народної культури, що має стати в ряд найбільших індустрій XXI століття. Й це попри те, що в багатьох країнах значна частина їхніх «етнічних су-

венірів» виготовляється саме в Китайській Народній Республіці [8].

Зауважмо при цьому, що про поширений «народний дизайн» у матеріалах конференції не йдеться, так само як і, здебільшого, взагалі в сучасній науковій літературі, присвяченій історії техніки, ремесел, промислів і промисловості. Наприклад, у міжнародному щорічнику Товариства історії конструкцій «Construction history», що видається від 1985 року в Британії та висвітлює інженерно-будівельні, архітектурні, мистецькі, археологічні й інші аспекти названої проблематики, демонструючи швидше культурологічний, аніж вузькофаховий підхід [9]. Англія, що до середини XX ст. відіграла роль «майстерні світу», має неозору літературу, присвячену місцевій промисловості різних регіонів, зокрема мануфактурній. У цій країні либонь найраніше в Європі кустарництво поступилося місцем індустрії, а дизайн перетворився на масову професію [1].

Це один дотичний до нашої теми міжнародний напрям досліджень, який з'явився протягом останніх десятиріч, можна стисло позначити «Робота — різновид мислення». Англійською це формулюють «Making as a kind of Thinking», а російськомовний відповідник — «Создание как разновидность мышления». Серед його діяльних adeptів-засновників є норвезький професор Міккель Б. Тін, філософ паризької школи, дослідник проблематики сприйняття естетичних явищ, зокрема, на матеріалі традиційної народної творчості, що розглядається ним у контексті сучасного мистецтва та дизайну. 2012 року він організував міжнародну конференцію «Making» у норвезькому місті Notodden (<http://making.nordfo.org/>), на якій 173 науковці з 16 країн світу чотирьох континентів обговорювали історико-теоретичні та практико-педагогічні аспекти даної проблематики [7].

Маніфестом цього нового напрямку можна вважати концептуальну статтю М. Тіна «Роблення та вироблювані ним смисли» (Making and the sense it makes), яка наступного 2013 року була опублікована в ряді наукових видань [10]. На початку (в підрозділі «Робота як джерело ненаукового пізнання») автор зазначає, що робота є ровесником культури, практичним виміром культури. Робота перетворює матерію, артикулюючи смислове значення. Виготовлення має когнітивний вимір і смисл із особли-

вою роллю тренованої тілесної практики (*bodily practice*), а не теоретичного концепту. Мета — конкретне вирішення даного завдання, а не абстрактне розв'язання загальної проблеми. Ми знаємо, що навіть просте вміння, скажімо, різати лінію, було б складним або й неможливим, якби ми навчалися йому на уроках кінетики та фізики. Це пояснює довговічність методу школення майстра-підмайстра, заснованого на копіюванні, «навчанні робити» та *втіленому ноу-хау*.

У наступних підрозділах своєї статті М. Тін з'ясовує значення «Роблення» в аспекті вже наукового пізнання та визначає особливості «Making» як об'єкту вивчення:

1. Це дослідницький і творчий процес;
2. Це намір, який виконує треноване тіло;
3. Це впорядкована послідовність експериментів і рефлексів;
4. Це формування і трансформування матеріальності;
5. Це вироблення знань, які народжені роботою;
6. Це формулювання сенсів, які лише частково можуть бути осмислені.

Чи треба повторювати, що висвітлені вище наукові видання не містять виразу «народний дизайн»? Хтось може заперечити: поняття «мистецтво» теж не обіймало колись народну творчість. Справді, загальноприйняте нині словосполучення «народне мистецтво» не є споконвічним. У дореволюційних енциклопедіях воно відсутнє, а поширилося в нашій країні тільки з 1930-х, на хвилі високого престижу всього, пов'язаного з поняттям «народ». Перед тим, на початку ХХ ст., користувалися поняттям «селянське мистецтво». У літературі ХІХ ст. подеколи йдеться про «народні книги», «народну драму», проте не про «народне мистецтво» взагалі. Напевно тому, що під «мистецтвом» у той час розуміли тільки «високі» зразки, відносячи просто-народну творчість до сфери уваги народознавства. В англійських країнах відповідник «Folk Art» поширився ще пізніше. Принаймні, видана на цю тему в Лондоні 1946 року книга Маргарет Ламберт і Еніда Маркса називалася «English Popular and Traditional Art» [4].

Із зменшенням у сучасному народонаселенні питомої ваги селянства, та в зв'язку з тим, що традиційною творчістю нині займається дедалі більше го-

родян усіх соціальних станів, існує чимало середніх і вищих навчальних закладів, у яких викладають традиційні ремесла й технології, — дедалі уразливішим стає звичне словосполучення «народне мистецтво». Тривають пошуки його більш адекватних нашому часові відповідників. Так, наприклад, польський дослідник Юзеф Грабовський пропонує такий собі оксюморон «натуральне мистецтво» (*sztuka naturalna*)¹, наголошуючи на притаманній йому «безыскусности» [2]. Дійсно, зробити щось естетично невдало в умовах натурального господарства, з природних матеріалів і застосовуючи традиційні методи — майже неможливо. Правда, при цьому власне «народному дизайну», тобто, передусім, проекту, лишається мало простору.

Як бачимо, поширене в сучасному вжитку словосполучення «народний дизайн» є, безперечно, метафоричним, і переважно застосовується в поняттєвому полі, вельми віддаленому від науки. В термінологічному полі мистецтвознавства «дизайн» (якщо це термін), і за своїм походженням, і за первинним смислом — нерозривно пов'язаний саме з *індустріальним* виготовленням. А тому в найближчій перспективі «народний дизайн» терміном бути не може.

З іншого боку, проблематика розгляду традиційного мистецтва крізь призму сучасних естетичних підходів упродовж останнього часу набуває дедалі більшого зацікавлення. Свідченням цього є регулярні міжнародні конференції, що розглядають «роблення» в контексті «мислення» (*Making as a kind of Thinking*), і ряд монографій, а також періодичних і продовжуваних видань на кшталт «Construction history» (Лондон), або «Studies in Material Thinking» (Оклендський Технологічний Університет, Нова Зеландія). Але їх огляд і аналіз вимагає написання зовсім іншої статті, де популярному словосполученню «народний дизайн» уже не буде місця.

1. Glasson M. Made in Walsal. The town of 100 trades / Michael Glasson. — Stroud : Tempus Publishing limited, 2005. — 128 p.

¹ «Sztukę naturalną» Юзефа Грабовського не треба плутати з однойменним і синхронним (1973) проектом американського художника польського походження Яцека Тилицького, котрий залишав свої полотна на довгий час у лісі, піддаючи їх дії сонця, дощу, вітру, змінної температури, вологості й інших природних чинників.

2. *Grabowski J.* Sztuka ludowa. Charakterystyki — porównania — odrębności / Józef Grabowski. — Warszawa : Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1977. — 332 s.
3. *Hornby A.S.* Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Special Edition for the USSR / A.S. Hornby, A.P. Cowie. — Vol. 1. — Moscow ; Oxford, 1982. — 510 p.
4. *Lambert M.* English Popular and Traditional Art / Margaret Lambert, Enid Marx. — London, 1946. — 48 p.
5. *Selivachov M.* Folk designs of Ukraine / Michail Selivachov. — Doncaster : Bayda Books, 1995. — 64 p.
6. *Бодрийяр Ж.* Система вещей [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://yanko.lib.ru/books/philosoph/ baudrillard-le-systeme-des-objets-8l.pdf>.
7. Матеріали конференції «Making» (2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://static.websys.no/files/sites/www.nordfo.no/contentfiles/201209/all_papers_in_sessions.pdf.
8. Research on the design and development strategy of traditional folk culture industry [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ieeexplore.ieee.org/document/5374925/?reload=true>.
9. International Journal of the Construction History Society [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.constructionhistory.co.uk/publications/construction-history-journal>.
10. *Tin M.B.* Making and the sense it makes. Conceptual manifesto / M.B. Tin // Studies in Material Thinking, Vol. 9 (August 2013), ISSN 1177-6234, AUT University [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.materialthinking.org>, simultaneously published in Norwegian «Form Akademisk — Research Jour-

nal of Design and Design Education», Vol 6:2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.formakademisk.org/index.php/formakademisk/index>.

Alona Lebedieva

«FOLK DESIGN»: A NOTION,
WHICH DID NOT BECAME A TERM

The usage of widespread in our days notion is under investigation. It appeared for the first time in the Soviet professional Art' magazines of the 1960-s, as a metaphor, having in mind not ornamented items of the folk art with predomination of practical function. Finally, this expression had changed its meaning in the mass media to the quite opposite — the modern stylization in the traditional manner.

Keywords: Decor, Design, Ethnical Trends in Fashion, Folk Art, Folk Design, Making, Stylization, Traditional Art

Алёна Лебедева

«НАРОДНЫЙ ДИЗАЙН»:
ПОНЯТИЕ, НЕ СТАВШЕЕ ТЕРМИНОМ

Исследуется современное использование данного понятия. Впервые появилось оно в советских профессиональных журналах по искусству (1960-е гг.) для обозначения неорнаментированных образцов народного искусства, где преобладала практическая функция. Однако в наши дни это словосочетание в средствах массовой информации изменило свое значение на совершенно противоположное — современная стилизация в традиционной манере.

Ключевые слова: декор, дизайн, этнические направления в моде, народное искусство, народный дизайн, создание, стилизация, традиционные промыслы.